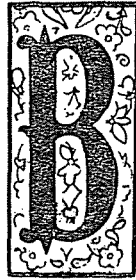

Yüksek İslâm Enstitülerinde İlmî Çalışmalar

Anadolu Fütuhatı'nda İslâmlaştırma ve Türkleştirme III

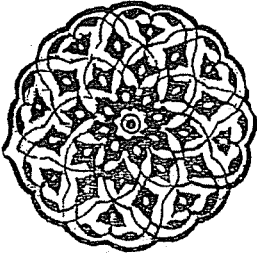
Mehmed ŞEKER

öylece bu muhaceret selinin bilhassa, Melik-Şah'ın cülûsunu müteâkip sistematik bir şekilde başladığını ve şarkdan garbe gelen bu kesif Türk kitlelerinin Süleyman-Şah'ın emriyle Orta Anadolu isteplerine yerleştirildiklerini belirten Prof. Köprülü izahatına şöyle devam ediyor: «Orta Asya'da bilhassa Seyhuu (Yakarta) yukarısındaki sahalarda Aral ve Hazar denizi aralarında yaşayan kesif Oğuz kitlelerinden bir çoğu Selçuk devletinin ilk muvaffakiyetlerinden sonra, kısmen İran'a gelip yerleşmişler, kısmen de Selçuk İmparatorluğunun Garbe doğru yayılmasıyla birleşik olarak, daha iyi hayat şartları temin edebilecek boş topraklar bulmak ümidiyle, daha garbi sahalara doğru ilerlemişlerdi. Anadolu fütuhatının geçici bir iskân mahiyetini almasında, Orta Asya'da başlayan bu kesif ve devamlı Türk muhacereti birinci derecede âmildir. Sâmânî ve Gaznevîler'den kalan idare teşkilâtını derhal benimseyerek İran'da çabucak muntazam bir imparatorluk şeklinde canlanan büyük Selçuk imparatorluğu Hazer cenubundan akıp gelen bu muhaceret selini, İran yaylasına münhasır bırakamazdı. Oradan etrafa taşacak olan bu sel; o zaman ki, zengin İran sahasının içtimai ve iktisadi nizamını yıkabilir, yâni imparatorluğu sarsabilirdi. Tuğrul'un, Alparslan'ın ve bilhassa Süleyman'ın fütuhata, bu muhaceret seline muntazam bir istikamet verdi.» (1)

C) «UC» BÖLGELERİNDEKİ YERLEŞME VE FAALİYET :

Buraya kadar «muhaceret seli» nin Anadolu'ya doğru akışını gördük. Bu gelen, göçebe Türk kitlelerinin hep muhacir kalmalarına imkân yoktu. Yerleşik hayata geçmeleri gereklidi. Meselâ muhtelif devirlerde Asya'da Türk devletlerinin teşekkül ve inkişafında göçebe unsurların yer ve yurt değiştirme hususunda hâiz oldukları imkân ve ihtiyaçların temininde büyük rol oynadıkları göz önüne alınırsa, Anadolu'ya yapılan göçler sırasında da aynı yerleşme usûl ve imkânından istifade edileceği muhakkaktır. Nitekim, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu devirlerinde yeni fethedilmiş olan bölgelere Anavatandan bir kısım Türkmen aşiretlerinin göçürülmesi keyfiyeti bunun açık

misâlidir. Yalnız, göçebe hayatının yabancı bir memlekete insan nakil iskânı işini muvaffakiyetle başarmağa müsait unsurları ihtiva etmesinden ileri gelmemektedir. Ayrıca, cengâverlik hasletlerini yerleşik halktan daha iyi muhafaza ettiğinden şüphe olmayan ve kabile teşkilâtı ile askerî disiplini içinde bir kuvvet olarak kıymeti pek büyük olan bu göçebe unsurların -yörük, müsellemler, ellici- gibi isimler aldıklarını görüyoruz. Böylece, hüsusi bir teşkilâta tâbi askerî sınıflar halinde işgâl ve istilâ ordularını takviye eden harp adamlarını da temin ettikleri düşünülecek olursa, bu göçebe türkmenlerin ilk devirlerin fütuhat harplerinde ve düşman memleketlerinde orduların dayanak merkezlerini teşkil etmekte oynamağa muktedir oldukları rol, daha iyi anlaşılır. (2)

Ö nun için bu göçebe Türkmen kitlelerinin yerleşik hayata geçmelerinde hiç bir engel ve mahzur yoktu. Çünkü hem göçebe halde ve hem de yerleşik halde üzerlerine düşeni hakkıyla yapabileceklerdi. Bunun için göçebeliği bırakıp oturak yaşayışa geçmelerinde daha büyük faydalar temin edileceği muhakkaktı. Nitekim, Türkmenler bu ülkede göçebeliği bırakıp, oturak yaşayışa geçmeye başladılar. Bunlar, daha ziyade; köyler kurarak veya çoğu terk edilmiş eski köylerde sâkin olmak suretiyle yerleşiyorlardı. Selçuklu ordusuna dirlikli sipahi askerlerini verenler de bu yerleşenlerdir. Yerleşik hayata geçen Türkmenlere bir müddet sonra artık Türkmen denilmiyerek Türk adı veriliyordu. Göçebe yaşayışını devam ettirenlerin her zaman fazla olmasına gelince, bunun en mühim sebebi Azerbaycan-Erran ve Orta Asya'dan bu ülkeye ardı arkası kesilmeden gelen göçlerdir. Bu durum aynı devamlı göçler aynı zamanda Selçuklu devletinin Haçlı seferlerinin başlamasından sonra Anadolu'da varlığını devam ettirmesinde ve Yakın-Doğunun en kuvvetli devleti durumuna yükselmesinde pek mühim bir âmil olmuştur. (3)

Yerleşik hayata geçen bu göçebe unsurlar yani Türkmenler daha çok «uc» larda toplanıyorlardı. Uc'lar yalnız göçebe veya yarım göçebe Türkmen aşiretlerine mahsus yaylak ve kışlakları olmakla beraber, uc'larda birçok köyler, küçük kasabalar, hattâ mühim noktalar da, küçük müstahkem mevkiiler de vardı. Bütün bunlardan başka, hudutların biraz gerisinde sayıca çok olmamakla beraber bazı büyükçe şehirler vardı ki, Bizanslılardan zapt edilmiş olan bu müdafaalı şehirler, uc beyliklerine merkez vazifesini görüyordu. Türk sahalarında, Müslüman-Türk köylerinden başka Hıristiyan köyleri mevcut olduğu gibi, şehir halkı da İslâm ve Hıristiyan karışıklı. Aynı şekilde, Bizans topraklarında da yerleşmiş Müslüman-Türk'lere tesadüf olunuyordu. (4)

A slında, Moğollar tarafından müdahale edilmeden Anadolu'ya Türkmenler'in, Selçuklu Sultanları tarafından harâretle kabul edildiğini, ülke açmak ve Bizans ile gazâ yapmak üzere Batı Anadolu'ya yerleştirildiğini biliyoruz. Bu Türkmenlerin başındaki aşiret reislerine de «uc bey» deniyordu. (5)

Esasen, «Bizans ucunda bulunan Uc Türkmen-

leri'nin ünü Horasan'a kadar yayılmış ve onlar Rumlar'a karşı yaptıkları başarılı savaşları ile müslim ve gayr-i müslim bütün eserlerde yankılar yapmışlardır. Hattâ uc (sınır, hudud) kelimesinin anlamını bilmeyen bazı müverrihler bunu onların adı sanmışlardır». (6) Moğol istilâsı üzerine çok sayıda gelen yeni unsurlar ile kuvvetlenen Uc Türkmenleri, kendi başlarına, Selçuklu devletinin yeniden zaptedemediği, Batı-Anadolu ve Marma bölgelerini açarak buralarda yerleşmişlerdir.

Şu kadarını söylemek lâzım gelir ki; Prof. Fuad Köprülü'ye göre, Gibbons'un iddiasının tamamen aksine olarak bu asırda Anadolu ve Osmanlılar'ın yaşadıkları uc beylikleri ile diğer Türk ve Müslüman dünyası sıkı bir münasebet halinde bulunmakta idi. Bu devirde putperest Moğollara karşı İslâmlaşmakta devam eden Anadolu'da tahrikatta bulunan Altınordu Devleti ile, Suriye ve Mısır memlûkleri, velhasıl İslâm-Türk aleminin her tarafı, Anadolu ile sıkı münasebet halinde bulunmakta idi. Hudutların yalnız göçebe değil, Türk-İslâm dünyasının her tarafından gelmiş şehirli unsurları ve o meyanda «ulema, şeyh ve zanaat sahibi» her çeşit muhacir kabilelerini cezbetmiş olması bu noktai nazarı kuvvetlendirmektedir. (7)

Uc'ların umumî yönlerini araştıran ve bu gelen göçmen kitlelerinin yerleşik hayata geçmelerine bir köprü teşkil eden «uc beylikleri'nin fütuhat hareketleri hakkında bilgi veren Mükrimin Halil Yananç «Türkiye Tarihi -Anadolu'nun Fethi-» adlı kitabında şunları kaydediyor :

Çok münbit ve mahsuldâr olan «uc ülkeleri» aynı zamanda büyük ticaret yollarının uğrakları idiler. İlk zamandan beri mevcut olan Şark ile Garp arasındaki karayollarının mühim bir kısmı buradan geçmekte idi. Uc'taki şehirler hem istihsal yapıyorlar ve hem de ticarete tavassut ediyorlardı. Bu sebepten dolayı büyük zengin şehirler ve kasabalar vücuda gelmişti. Bunlardan Suriye uc'u bir ticaret donanmasına da mâlik bulunuyor ve Doğu Akdenizdeki diğer memleketlerle de mübâdele yapıyordu. Kesif nüfus besleyen bu şehirler yalnız mücahidlerin ve murabitların değil, aynı zamanda mutavassıtlar ve tüccarların da karargâhı olmuştu. Bundan başka uc şehirlerinin mühim bir kısmı İslâm ilim ve edebiyatı tarihinde

- (1) KÖPRÜLÜ, Prof. M. Fuad; Osmanlı Devletinin Kuruluşu, 40.
- (2) BARKAN, Ömer Lütfü; Osmanlı İmparatorluğunda bir iskân ve kolonizatör metodu olarak Sürgünler, İST. Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, ayrı basım, C.XIII Nu: 1-4, Sayfa: II
- (3) SÜMER, Prof. Dr. Faruk, OĞUZLAR (Türkmenler), 133.
- (4) KÖPRÜLÜ, Prof. M. Fuad; Osmanlı Devletinin Kuruluşu, 77.
- (5) ÖZTUNA, Yılmaz; Türkiye Tarihi, III, s.11.
- (6) SÜMER, Prof. Dr. Faruk; OĞUZLAR (Türkmenler), 134.
- (7) Barkan, Ömer Lütfü, Kolonizatör Türk Derişleri, Vakıflar Dergisi, s. 281.

meşhur olan pek çok zatlara doğum, yetişme ve oturma yeri olmuştu. 'Uc'ta yetişen veyahut hariçten gelerek burada yerleşen alimlerin, muhaddislerin, mutasavvıf ve fakihlerin ve diğer muharrir ve ediblerin adlarını ve hayatlarını eski vekâyinâmelerden ve hâl tercümesi kitaplarından bulmak mümkündür. Muhtelif cins ve soylara mensup olan bu münevver zümrenin en mühim merkezleri Tarsus, Misis, Antakya, Amid, Malatya, Mayyafârikîn, Erzen ve Kalikala idi.

Yazar eserinde uc'larda yaşayan halkın esas vazifesinin ne olduğunu ve nüfus bakımından sahip oldukları kesafeti de şöyle anlatıyor: Uc ahalisinin esas vazifesi din uğrunda muharebe olduğu için buradaki medreselerde tabiatıyla dinî ilim ve bilhassa hadis bilgisi diğerlerinden daha kuvvetli ve daha çok rağbet görüyordu. Yalnız Tarsus'ta yetişen muhaddislerin sayısı yüzden fazladır. İkinci derecede çokluk mutasavvıflarda idi. Bu mutasavvıflar içinde İbrahim Edhem el-Bellî ve Abdullah İbn Mübarek gibi müslümanların son derece hürmet ettikleri ve kıymet verdikleri müteaddit kimseler mevcuttur. Bununla beraber Şark edebiyatının iftihar edeceği simalardan Kalikala'lı Abd al-Rahim İbn Nubata ve büyük şair Misisli Abdu'l Abbas-al-Nâimî gibi zatlar da uc'tan yetişmişlerdir.

İrili, ufaklı 200 kadar şehir, kasaba ve kaleyi ihtiva eden uc ülkelerinin nüfusu bir kaç milyondan fazla tahmin olunabilir. Dâima muharebeye hazır 100.000'e yakın mücahid çıkararak uc halkı her vakit harp hayatı yaşarlardı. Bundan başka her taraftan zahidler ve dindarlar uc'a gelerek gaza farızasını yapmak ve fazla sevap kazanmak için cihada iştirak ederlerdi. Tövbe eden günahkârların bir kısmı da din uğrunda muharebe yaparak günahlarını affettirmek için uc'a gelirlerdi. Fakat uc'taki mücahid ve murabıtların büyük bir kısmı, bilhassa IX. asırdan itibaren Horasan ve Türkistan diyarlarından gelen gazilerde ki, bunların ekseriyetini Türkler teşkil ediyorlardı. Eski vak'anüvislerin vakayinâmelerinde bunların hangi senelerinde geldiklerinden ve bazen de miktarlarından bahsedilmiştir.

Hariçten gelen mücahidler ile, oradaki beslenen uc ordugâhlarının maişet ve varidat kaynaklarını şöylece sıralayabiliriz :

- 1 — Bizzat uc bölgelerinin ziraat ve sanat gelirleri,
- 2 — Ticaret gelirleri,
- 3 — Muhtelif islâm diyarlarında uc gazileri adına yapılan vakıflar (bunlar Mekke ve Medine için yapılan vakıflar kadar önemli bir yekûn tutuyordu.)
- 4 — Muhtelif zenginlerin bağışları ve zekâtları,
- 5 — İslâm hükümdarlarının ve bilhassa halifenin yardımları... Bu sayede uc'larda yüz bine yakın mücahez, donatılmış bir mücahid ordusunun bütün ihtiyaçları temin olunabiliyordu. (8)

Bu uc'lara Moğol istilasından kaçıp Anadolu'ya sığınan Türkmenlerin geldiklerini ve Selçuk-İhanî devletinin tazyiki ile bu uc bölgelerinde yığıldıklarını kaynaklar kaydetmektedirler. Bu Türkmenlerin ekserisi yukarıda belirtilmiş gibi Bizans toprakların-

da fetihlere çıkan, gazadan gazaya koşan gurublar olduğunu biliyoruz.

Uc bölgelerinde; muhtelif kıymette tımarlara ayrılan arazinin az varidatlı tımarları, İslâm an'anesine göre GÂZÎ veya Türk gegeleneğine göre Alp ünvanını taşıyan uc askerlerine veriliyordu. Hatta bu, irsi mahiyette olup oğullarına da intikâl ediyordu. Buralarda zirâat hayatına geçmiş Türklerle, Türk-İslâm âleminin çeşitli bölgelerinden maişet vasıtası aramağa gelen Türkler ve serseriler vardı. Bu arada Bizans'ın bozuk ve zâlim idaresinden bıkan Bizans'a tâbi halk ise, az bir vergi mukabilinde kendilerinin can ve mal emniyetini temin edecek Türk beyliklerinin idaresine girmeyi tercih ediyorlardı. Hakikaten uc beylikleri, yavaş yavaş çapullarla yaşayan bir aşiret hâlinde çıkarak kendilerine tabi' olan halkın menfaatlerini koruyan muntazam siyasi teşekküller hâlinde inkişaf etmeye başlamışlardır.

Ayrıca, İran, Mısır ve Kırim gibi islâmî merkezlerden Batı Anadolu'ya gelen medreselilerle, orta ve şarkî Anadolu'dan gelen Selçuk ve İhanî bürokrasisi mensupları, bu uc beyliklerinde yavaş yavaş bir idare makinesi kurmakta, kültür müesseseleri vücuda getirmekteydiler. Uc'lar ilerledikçe, onun arkasında şehir ve köy hayatı inkişaf etmekte, nüfus kesafeti artmakta, iktisadî faaliyet te kuvvetlenmekte idi. (9)

Böylece de İslâmlaşma ve Türkleşme hareketine zemin hazırlıyorlardı. Çünkü bu insanlar gittikleri yerlerde, yerleştikleri bölgelerde, tabiatıyla yerli halkla temas edecekler ve çeşitli ihtiyaçlarını da birbirlerinden temin etme yoluna gideceklerdi. Çeşitli zaruretlerden doğacak olan bu münasebetlerde yalnız ihtiyaçlarını gidermeyecekler, aynı zamanda karışıklık bilgi, görgü, âdet, an'ane ve değişik yaşayış gibi mânevî ve kültürel alışveriş yapacakları da muhakkaktı. Zaten böyle bir kaynaşma, toplu yaşayışın icabı olarak kendiliğinden vücuda gelecek ve köklü bir kültüre, şahsiyetli bir medeniyete sahip olanlar diğerlerini rahatlıkla kendi aralarında eritebileceklerdi. Nitekim, Anadolu'da da yukarıdan beri anlatığımız ortam içinde hem yerli halkın ve hem de yeni unsurların İslâmlaşma ve Türkleşme faaliyetini hızlandırdıklarını görüyoruz. Bundan da anlaşılıyor ki, bu kültür alış verişinden yerli halk değil, sonradan gelen Müslüman-Türk kitleleri kazançlı çıkmışlar ve yerlileri rahatça kendi ruh potalarında eritmeye muvafak olmuşlardır.

D) ŞEHİR VE KÖYLERDE İSLAMLAŞTIRMA FAALİYETİ

Uc'ların muhtelif köy, kasaba ve şehirlerden teşekkül ettiğini görmüştük. Bu köy, kasaba ve şehirlerin bilindiği gibi muhaceret seline yatak olmaları ve tarihi realiteyi öğrenme bakımından

(8) YINANÇ-Mükrimin Halil; Türkiye Tarihi-Selçuklular Devri-İst., 1944, s. 26-7

(9) KÖPRÜLÜ, Prof. M. Fuad; Osmanlı Devletinin Kuruluşu, s. 78.

ehemmiyetinin büyük olduğunu söylemek yerinde olur. Esasen bizim mevzuumuz bakımından da küçüm-senmiyecek bir rolü olan bu bölgeleri oldukça dikkatle ele almak gereklidir. Çünkü, asıl İslâmlaştırma ve Türkleştirme faaliyetinin cereyan ettiği yerler buralardır. Yani köy, kasaba ve şehirlerdir. Zira yerleşik hayata geçenler buralarda toplanmışlardır. Onun için mevcut kaynaklardan -yeterli olmamakla beraber- bu şehir ve köylerin İslâmlaştırma ve Türkleştirmedeki fonksiyon ve tezahürlerini şöylece tesbit ediyoruz:

Gerek Moğollar'dan evvel, gerek Momol istilâsında veya onların hakimiyetinde Anadolu'ya doğru göçler, devamlı olduğundan bilhassa, Moğolların zuhuru ile Anadolu'da nüfus-keşafeti büyük bir nisbette arttı. İstilâya uğrayan sahalardaki göçebe kabilelerden başka, mâlik oldukları menkûl servetleri sayesinde hicrete muktedir olabilen az çok müreffeh bir takım köylü halk, zengin tâcirler, fikir ve sanat adamları, derviş zümreleri büyük bir nisbette Anadolu'ya gelip yerleşiyorlardı. Böylece, Moğolların zuhûrundan sonra ve Moğol hakimiyeti devrinde, şark sahalarından gelen Müslüman-Türk halk arasında esasen eskidenberi şehir hayatı sürmüş olanlar, Anadolu şehirlerine yerleştiler. Sâmi ve İrani unsurlara mensup müslümanlar, Türk ekseriyeti arasında çabuk türkleşiyorlardı. Muhtelif dinlere mensup olanlar, ayrı mahallelerde oturuyorlardı. Mamafih, şehir hayatı, İslâmlarla gayr-i müslim unsurları kültür bakımından birbirine çok yaklaştırıyor, aradaki farkları azaltıyordu. (10)

Bu şehirlere yerleşen halkın ekseriyetini Türk'lerin teşkil etmelerini temin hususu dikkate şayan bir harekettir. Bu durumu, Türkiye'nin İktisadî vaziyetini tarihî gelişmeye göre inceleyen Mustafa Akdağ şöyle tesbit etmektedir :

Selçukî siyasî hayatının şehirler dışında tekâmül etmesi ve Anadolu şehirlerinin de iktisadî gelişmelerini siyasî müesseselerden yardım görmeden tahakkuk ettirmeleri, siyasî teşkilâtın şehir sosyetelerini kendisine destek yapmasına mâni olduğu gibi, devlete karşı şehirler halkının yüklenecikleri mükellefiyetlerin ölçüsünü de azalttı. Bu suretle şehirler ahaliisi devlet mükellefiyetlerine karşı bir nevi imtiyazlı durum kazandılar. Bu Anadolu'nun Türkler tarafından fethi sistemi ile alâkalıdır. Bildiğimize göre, Oğuz kitleleri başlarındaki serdarları ile buraları istilâ ettikleri zaman, şehirlerin yalnız kalelerini sembolik olarak zapt ediyorlardı. Bunların esas kuvvetlerini teşkil eden Türkmenlerin hayat tarzları icabı, tesirleri daha çok yaylalarda ve köylerde görülüyordu. Şehirleri asıl zapt edenler, ne askerî kuvvetler ve ne de siyasî teşkilât değil, manevî fatihlerdir. Eski normal nüfuslarından çok kaybetmiş ve oldukça harap bir halde kalmış bulunan Anadolu şehirlerini, fetihler esnasında, en çok serbest insanlar dolduruyorlardı. Bunlar, şarkın Anadolu'nun benzeri yerleşik hayatından herhangi bir suretle kopup gelen ve göçebe «Selçukî ordu hayatı» ile ilgisi olmayan kimselerdi. Hele medreseler ve tekke-ler bütün eski kasaba ve şehirleri sür'atle birer Türk hars merkezi haline getirmekteydiler.

Ayrıca, öyle sanıyoruz ki, ilk zamanlarda, devlet de, şehirlere yerleşen Türk halkın kuvvetlenmesini ve Hıristiyan halka karşı üstünlük sağlamasını temin için, buralara gelen insanların hükümete karşı olan bir çok mükellefiyetlerini affetmiş, veyahut bunları bazı vergilerden muaf tutmuş idi. Şehirleri ve kasabalara pek karakteristik birer Türk çehresi vermelerinde geçen zaman şaşılacak derecede kısa olan Orta Çağ Anadolu Türk şehir topluluklarının sonradan Osmanlılar zamanında da devam eden, gayet az vergiye tâbi olmak gibi imtiyazlı durumları ve Selçukîler devrindeki şehir muhtariyetleri, herhalde, bu şekilde teşekkül etmiş olması lâzım gelir. (11)

B u şehir ve köylere komşu olan Bizans şehir ve köyleri ile karşılıklı yakınlıklar tesis edilmişti.

Bu münasebetler önceleri iktisadî iken sonraları siyasî ve bilhassa içtimâî sahalara inhisar etmişti. Bu sahada ekonomik yakınlıklarla başlayan Bizans unsurları ile Türkler'in yakınlaşmasına dikkati çekmek isteriz. Zira, bu devirde Bizans'ın iktisadî vaziyeti ve halkın durumu ile Müslüman-Türkler'in buldukları bölgelerin mukayesesini görececek olursak bu iki unsur arasında meydana gelen yakınlaşma ve kaynaşmayı daha iyice anlamış oluruz.

Siyasî hudutları daralan Bizans İmparatorluğu müthiş bir iktisadî darlık içindeydi. Bilhassa, Anadolu tarafından toprak kaybeden ve XIII. asrın sonlarına kadar devam eden Şarkî Akdeniz ticaretinden faydalanamama Bizans'ı bu hale sürüklemişti. Şurası muhakkak ki, Selçuk - Bizans hudut bölgelerinde bulunan Türk'lerle Rumlar'ın münasebetlerine bakarak, Bizans'ın kaydettiğimiz ekonomik göktüntüsünün tesiriyle, Marmara etrafındaki sanayici rum şehirleri merkez olmak üzere, yaylacı Türklerle, rum ahali arasında «marmara iktisadî ünitesi» diyebileceğimiz bir birliğin kendiliğinden doğmakta ve teşekkül etmekte olduğunu görmemek mümkün değildir. İzmir, Bilecik, İznik, Bursa, Alaşehir vesair kalabalık ve ma'mur Bizans şehirlerinde oturan halkın refahları tamamıyla, kalabalık Türk yayla halkıyla devam eden alış verişlerine bağlı bulunması dolayısıyla, Marmara iktisadî birliğinin üzerine Türk siyasî hâkimiyetinin oturması o kadar zarurî ve tabiiydi ki, ne Selçuklu ve beylikler devirlerinin hükümete sızlıkları ve ne de Bizans'ın bu sahaları Türk'lerden kurtarmak için giriştiği teşebbüsler bu tarihî tekâmülü bir türlü durduramamıştır. Gerek Ege ve gerek Marmara çevrelerinde Türkler'e dayanmayan herhangi başka bir siyasî hâkimin artık zorakî ve sun'î olacağı açıkça kendini göstermekteydi. Rumlara yabancı olan bir takım politikacılar tarafından entrikalarla idare olu-

(10) KÖPRÜLÜ, M. Fuad; Osmanlı Devletinin Kuruluşu, sayfa, 42, 57-58.

(11) AKDAĞ, Mustafa; Osmanlı Devletinin Kuruluş ve İnkişafında Türkiye'nin İktisadî vaziyeti. Belleten, XIV. Sayı: 55'den ayrı basım, ANK. 1950, s. 324.

nan Bizans hükümeti de halkı İstanbul'a karşı duyduğu siyasî alâkadan uzaklaştırıyordu. Halbuki Selçuklu hükümeti dahî siyasî buhranlar içinde olmakla beraber müsait iktisadî şartlar ve sağlam içtimai teşkilât sayesinde, ferde sağlanan emniyet ve huzur, hele hristiyanlar hakkında hiç bir taassup gösterilmemesi rumları Türk'lerin siyasî hâkimiyetine daha çok ısındırmakta idi. Bütün bu çevrelerde bulunan şehirler; hangi tarafından arazisinde olurlarsa olsunlar, Türklerle rumların birbirleriyle alış veriş ettikleri birer pazar halinde idiler. Halk arasında da karşılıklı davetler oluyor, iki tarafın kadınları bile birbirlerine serbestçe gidip geliyorlardı. Hülâsa, Marmara'nın şarkında doğan bu iktisadî birlik Türklerle rumları yaşayış ve gelenekleri bakımlarından da birbirlerine alıştırmakta (12) ve böylece de Anadolu'nun batısına varıncaya kadar her yerinde bir İslâmlaştırma ve Türkleştirme politikası kendiliğinden yürüyordu.

Hristiyan gruplar farkına varmadan bu faaliyeti şiddetle benimseyip, arzu eder duruma gelmişlerdi. Hatta, Marmara'nın rum halkı ve Türk müşterileriyle teşkil ettikleri iktisadî birliğe o kadar bağlı bulunuyorlardı ki, daha Selçuklu sultanları devrinde bile bazı rum şehirleri fethedilmeye lüzum kalmadan bu sultanların siyasî hâkimiyetine, kendi arzularıyla giriyorlardı. (13)

Aynı zamanda Hristiyanlar ile Müslüman unsurlar, karşılıklı iki muhasım sıfatıyla Türk-Bizans hudutları üzerinde yaşadıkları halde bile, aralarında aslâ derin bir husumet mevcut değildi. Bizans müverrihleri, daha XII. asrın ortasından evvel, o zaman bir hudud mıntıkası olan Beyşehir gölü üstündeki adacıklarda oturan Rumlar'ın, Türkler'le sıkı münasebetleri sebebiyle Türk âdet ve itiyadlarını kabul ettiklerini, hatta onlarla dostâne münasebetlere girişerek Bizans İmparatorunun emirlerine ehemmiyet vermediklerini kaydediyorlar. (14)

Meseleyi daha da ileriye götürmek mümkündür. Zira, bu din, dil ve ırk bakımından birbirine tamamen yabancı olan unsurlar arasında teşekkül eden kültür birliği bu cemaatleri âdeta birbirine kaynaştırmıştır. Meselâ, Mevlâna öldüğü zaman Konya'nın yalnız İslâmlar'ı değil, Hristiyan ve Yahudileri de cenaze merasimine iştirak etmişlerdi. Kökleri hristiyanlıktan evvelki devirlere çıkan bir çok mahallî âdetler, mahallî inanışlar, o mahal halkı arasında müslüman veya hristiyan olsunlar -islâma aykırı olmamak şartıyla- yaşıyordu. Anadolu'nun Türklerle beraber yaşayan Rum ve Ermeni halkı Türkçeyi öğrenmişlerdi. Türkler arasında da bu iki dili; bilhassa Rumca'yı bilenler az değildi. Türkler'in Rum ve Ermeni kadınları ile izdivacı da bu hususta müessir oluyordu. (15)

Yerleşme hususunda şehirlere daha fazla önem verildiği muhakkaktı. Aşağıda da belirteceğimiz gibi harab olmuş, çökmüş bir şehrin mamure bir hale getirilmesi, yerleşmeyi ve sahip olmayı düşünen bir topluluk için şâyân-ı dikkat bir harekettir. Zira,

Bolu, Ankara ve Konya istikametlerinden gelen yolların kavşak noktalarında bulunan Marmara'nın şarkı gevesindeki mamur Bizans şehirleri, arkası arkasına, Türklerle geçtikçe fiilen «harbî» sayılan Hristiyanların kiminin kaçması, garpışmada ölmesi ve kiminin esir edilip mahının müsadere edilmesi dolayısıyla, şehirlerde hayli boşluklar meydana geliyordu. Fakat bahsettiğimiz iktisadî sıkıntıdan dolayı, Anadolu şehirlerinden pek çok halk buralara gelerek hükümetin verdiği evlere yerleşmekte idiler. Böylece, zaptolunan şehirler ve kasabalar pek kısa bir zamanda içeriden de manevî fetihler yolu ile bir Türk şehri haline geliyorlardı. Hemen arkasından da medreseler, câmiler, tekke ve dergâhlar kuruluyordu. (16)

Bilhassa, Selçuk sultanları devletlerinin menfaatleri kadar, mizaçları ve inanışları icabı olarak da Sünniliği İslâm dünyasına hâkim kıldılar. Bu münasebetle, halifeliliğin Moğollar tarafından kaldırılmasına kadar, maddî sultasını korumak şartıyla, bazı halifelerin menfi hareketlerine rağmen, onların mânevî nüfuzlarına saygı gösterdiler ve bütün müslümanları İslâm ideolojisine bağlamayı ihmal etmediler. Hatta bunu gaye edindiler. Bundan başka onlar İslâmiyeti kemiren hastalıkların yalnız silâh kuvvetiyle tedâvi olunamayacağını pek iyi kavradıklarından İslâm medeniyetini ilmî ve medenî müesseseleri ile ve sünnîlik doktrini, esasları üzerinde yeniden kurarak kendi hâkimiyetlerinin temellerini de sağlamlaştırdılar. Câmi, Medrese, zaviyelerin kurulması ve kökleşmesi için sarfedilen gayretlerle, kılıç tutan askerî kuvvetler yanında, zamanın, ihmâli caiz olmıyan ilim ve tasavrek gaye etrafında toplamaya muvaffak oldular. (17)

Meselâ, imar işlerine çok ehemmiyet veren I. Alâeddin Keykubad; Konya, Sivas, Amasya, Anamur vesaire gibi büyük şehirleri koyu İslâm şehirleri haline sokmuş, buralarda camiler, tekkeler, medreseler, çarşılar bina ettirmiştir. (18) Aynı zamanda Selçuk Anadolu'su, mânevî kültür bakımından da, oldukça yüksek dereceye erişmiştir. Çocuklara okuma yazma öğretmek maksadiyle her meşced yanında tesis edilen ilk mekteplerden başka, her tarafta medreseler inşa edilmişti. Bilhassa Moğol istilâsı üzerine şark sahalarından bir çok âlim, şâir ve mutasavvıfların Anadolu'ya gelip yurt tutmaları, buradaki fikrî faaliyetleri çoğaltmış, Selçuk medreselerine de devrinde haklı bir şöret kazandırmıştı. (18)

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Selçuk fütuhâtı Anadolu'da muhtelif etnik menş'elerden gelme, gayri-

(12-13) AKDAĞ, Mustafa; Aynı Eser, BELLE-TEN XIII., Sayı: 51, s. 499-500.

(14)-(15) KÖPRÜLÜ, M. Fuad, Aynı Eser, s. 79-58

(16) AKDAĞ, Mustafa; T. İk. Vaziyeti, 504-505.

(17) TURAN, Prof. Osmn; Türkler ve İslâmiyet, 472.

(18) TOGAN, Prof. Zeki Velidi, Umumî Türk Tarihi-ne Giriş, I, İST., 1946, s. 196.

müslim ve kısmen köylü, kısmen de şehirli bir halk buldu. Gerçi harp ve anarşi yılları, bu iki zümreyi de hırpalamış, müdâfaasız köy halkını kalelere, muhafaza edilen şehirlere veya yakın sahalara kaçırmıştı. Gerçi Türk hükümdarları harp ve anarşi devirleri geçtikten sonra, devletin menfaatleri iktizasından olarak müslüman olmayan çiftçileri himaye ediyorlardı. Fakat her ne olursa olsun, köylü nüfusu mühim-senecek nisbette azalmıştı. İşte Anadolu Türk devletleri buna çare bulabilmek ve hem de gelen göçebe Türkmen kitlelerinin yapabilecekleri zararlara mâni olmak için ilk akınlardan itibaren yeni yeni köyler tesis ve teşkil etmek için çalıştılar. Çünkü, Anadolu'ya gelen Türkler arasında Orta Asya'da çok eski zamanlardan beri köy hayatına, hatta şehir hayatına geçmiş her çeşit halk mevcuddu. Binaenaleyh bunlar, yeni geldikleri yerlerde de aynı hayat şartlarını devam ettiriyorlardı. Köylüler, derhal köyler kurarak ziraî istihşâle başlıyorlar, şehirliler de şehirlere yerleşiyorlardı. Selçûkiler'le akrabalıkları olan Türkistan hâkları sülâlesine mensup bazı prenslerin maiyetlerinde, Batı Türkistan'ın şehirli ve köylü unsurlarından mürekkeb kuvvetlerle Anadolu'ya geldikleri tarihî kaynaklardan anlaşıldığı gibi, toponomi tetkikatı da bunu az çok göstermektedir.

Ş u kadarını söylemek isteriz ki; Anadolu'ya gelen Türk kitleleri, iskân edildikleri yerlerde kendi isimleri ile köyler teşkil etmişler, evvelce yaşadıkları yerlerdeki bir takım köy, dağ, nehir adlarını geldikleri sahalara da getirmişlerdir. (19) Meselâ; Seyhun çevresinden Batı Anadolu'ya hatta Rumeli'ye kadar Oğuzlar'ın muhâceret yolları üzerinde aynı dağ, nehir, kasâba isimlerine bir kaç yerde tesadüf olunur. Bir misal olmak üzere, «Yesi» havalisindeki «Karaçokdağ-Karacadağ» ismine Azerbaycan'da, Diyarbakır taraflarında, Ankara civarında rastlandığını söyleyebiliriz. (20)

Gerek Hristiyanların ve gerekse Türklerden başka diğer İslâm unsurlarına mensup halkın Anadolu'ya gelip köyler kurdukları veya şehirlere yerleştikleri söylenebilir. Fakat, bunlar Türk ekseriyeti arasında ve Türk hakimiyeti altında yavaş yavaş erimişler ve Türkleşmişlerdir. «Batı Türkistan'dan Türk köylü sınıfı, İran'a olduğu gibi Anadolu'ya da eski zirâat kültürlerinden bir takım şeyler getirmişlerdi. Oralardaki bazı köy ve kasaba isimlerinin Anadolu'ya getirilmiş ve aynı adlarla yeni yeni köylerin kurulmuş olması oldukça mânidar bir hâdisedir. Hem Anadolu insanı İslâmlaşmış, hem de Anadolu toprağı Türkleşmiştir. Bu tarihî bir vâkıdır.

E sasen, göçebe olan bir takım aşiretler de XII. nci asırdan başlayarak zamanımıza kadar yavaş yavaş ve parça parça iskân edilerek köy hayatına geçirilmiştir. Bugün de yarı göçebe aşiretlere seyrek de olsa rastlanmaktadır. Anadolu'nun yaylaklarında bir yerden, diğer bir bölgeye göç ederek yaşayan ve yörük adı verilen unsurların zamanla yerleşik hayata geçmeleri mukadderdir. Çünkü halen köylere ve şehirlere zaman zaman inerek çeşitli ihtiyaçlarını te-

min ettiklerini biliyoruz. Bu münasebetle zamanla onların da köylere ve şehirlere yerleşmeleri bir mecbûriyet olacaktır.

İşte, buraya kadar yazdıklarımızda, köy ve şehirlere yerleşen Müslüman-Türk unsurlarının, buldukları muhiti yavaş yavaş tesirleri altına aldıkları görülmektedir. Her geçen gün o şehir ve köyde ekseriyeti temin ederek, kendi İslâmî-Türk kültürünü benimsettirmek yolundaki gayretlerinin semeresini gören bu unsurlar, yerleştikleri yerleri birer İslâm beldesi haline getirmişlerdir. Yaptıkları camileri, medreseleri, tekke ve zaviyeleri faaliyete geçirdikten sonra, buralara devam edenlerin sayısı gün geçtikçe kabarmış ve artmıştır. Bilhassa yetiştirilen nesil, İslâmlaştırma siyasetinin muvaffak olduğuna en güzel misal teşkil eder. Böylece de sistemli bir İslâmlaştırma ve Türkleştirme hareketi ile de Anadolu baştan başa İSLAMLASTIRMA ve TÜRKLEŞTİRME hareketine zemin olmuştur.

(19) KÖPRÜLÜ, Prof. M. Fuad, Aynı Eser, s. 50-51, 40.

(20) Köprülüzade, M. Fuad; Anadolu'da İslâmiyet, Dar'ül-Fünun Ed. Fak. Mec. II. İST., 1922, sayı: 4, s. 289.

İSLÂM MEDENİYETİ

**İnananlara, soranlara, arayanlara
Selâmet yolunda, Hak uğruna kurbanlara
Lâf-ı güzâftan geçip İslâm'a koşanlara
Açık açık geliyor İSLÂM MEDENİYETİ**

**Mimsiz medeniyete kul köle olanlara
Modaya, dansa, kadehe, sekse tapanlara,
Edep, haya, ar ve nâmûsu pazarlara
Dökenlere geliyor İSLÂM MEDENİYETİ.**

**Esrarkeşe, ayyaşa, vurguncuya, soysuza,
Namusunu kıskanmayan o ruhsuz deyyûsa,
İffet de neyimiş, deyen aşağılık ursuza,
Yol çizerek geliyor İSLÂM MEDENİYETİ.**

**Emekleme artık, davran Allah'ın aşkına
Tarihe şeref destanını yazma aşkına,
İlâhî ses geliyor İSLÂM MEDENİYETİ.**

HALİL KARAKÜÇÜK